

UDK 821.111.09Lewis,C.S.
111.7:82
Pregledni rad
Primljeno 28. 3. 2023.
DOI: 10.38003/zrffs.16.10

Ema Botica
Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet
HR-21000 Split, Poljička cesta 35
ebotica@ffst.hr
<https://orcid.org/0009-0009-3267-2761>

C. S. LEWIS O MAŠTI: UTJECAJ OWENA BARFIELDA I G. K. CHESTERTONA

Sažetak

C. S. Lewis (29. studenoga 1898. – 22. studenoga 1963.) poznat je po svojem književnom, znanstvenom i apologetskom radu. Većina njegova književnoga stvaralaštva nastala je nakon njegova obraćenja, čime je došlo do promjene u svjetonazoru. Lewisova autobiografija *Iznenaden radošću* (*Surprised by Joy*, 1955) služi kao svjedočanstvo o njegovim nutarnjim previranjima. U ovome je radu cilj istaknuti dvije važne osobe koje su utjecale na Lewisovo obraćenje te time i na njegovo poimanje mašte, Owena Barfielda i Gilberta Keitha Chestertona, iako je sigurno da su oni samo istaknuti primjeri u čitavu spletu utjecaja. U raspravi s Owenom Barfieldom očituje se kako je Lewis razvijao poimanje mašte u filozofskome smislu. Barfield je raspravi pristupio s antropozofijskoga polazišta pokušavajući navesti svojega prijatelja da ga prihvati. Iako Barfield nije u tome uspio, poljuljao je Lewisov materijalistički svjetonazor. Lewis se tako morao odmaknuti od realističkoga (materijalističkoga) pristupa stvarnosti, koji za njega već dugo nije bio zadovoljavajuć. Mašta mu je bila izrazito važna, ali nije ju nikako uspio pomiriti s razumom, koji je za njega bio način na koji se dolazi do istine. Čitajući Chestertona, Lewis će uspjeti spojiti razum i maštu kao jednako vrijedna polazišta za shvaćanje svijeta i njegovo tumačenje. U ovome se radu na temelju usporedbe Lewisovih ideja i poglavlja „Ludak“ iz *Pravovjerja* (*Orthodoxy*, 1908) G. K. Chestertona uočava poticaj Chestertonova teksta da Lewis preispita svoja stajališta, da se obrati na kršćanstvo te tako maštu stavi na mjesto koje joj pripada.

Ključne riječi: C. S. Lewis, G. K. Chesterton, kršćanstvo, mašta, obraćenje, Owen Barfield, razum

1. Uvod

Clive Staples Lewis (29. studenoga 1898. – 22. studenoga 1963.) sjevernoirski je pisac 20. stoljeća, najpoznatiji po svojem serijalu za djecu *Kronike iz Narnije*. O njemu se govori i kao o engleskome piscu zbog njegova umjetničkoga i znanstvenoga djelovanja na engleskome jeziku u Engleskoj te njegovu inzistiranju na engleskome identitetu.¹ Predavao je na koledžu *Magdalen* u Oxfordu te na Cambridgeu kao profesor srednjovjekovne i renesansne književnosti (Duriez 2016: 119). Nakon

1 U stvarnosti je riječ o velškome identitetu jer C. S. Lewis tvrdi da je njegov pradjed s očeve strane bio velški farmer (Lewis 1955: 3). Lewis se rodio i odrastao u Belfastu u Sjevernoj Irskoj.

obraćenja na kršćanstvo napisao je niz apologetskih djela: *Elementarno kršćanstvo*² (*Mere Christianity*, 1952), *Problem boli* (*The Problem of Pain*, 1940), *Pisma starijega đavla mlađemu* (*Screwtape Letters*, 1942) itd. Autor je pridavao veliku važnost definiciji pojmova kojima se koristio te je promišljao o fenomenu mašte, važnomu za književnost. Mašta se pokazala puno složenijim i slojevitijim fenomenom nego što se na prvi pogled čini. Kao što će se poslije dokazati u radu, tumačenje toga pojma ovisi i o svjetonazoru autora ako se mašta ne promatra na najnižoj mogućoj razini. O fenomenu je mašte Lewis raspravljao s Owenom Barfieldom, svojim prijateljem i filozofom, koji je u to vrijeme prihvatio antropozofijski nauk. Cilj je ovoga rada pokazati kako su dvije važne osobe djelovale kao poticatelji promjena u Lewisovu pogledu na maštu, a time i na književnost. Pri tome je jedna osoba aktivno utjecala komunicirajući s Lewisom, a druga posredno, tj. književnim tekstom koji je Lewis čitao. To ne znači da nisu postojali mnogi drugi izvori razvoja Lewisovih ideja. Naprotiv, Lewisovo je primarno obrazovanje bilo u filozofiji, a tek naknadno u književnosti. Zsigurno je bilo i mnogih drugih utjecaja koji su Lewisa naveli da promijeni svoj svjetonazor ili da ga čak samo nadogradi. Pratiti razvoj Lewisove filozofske misli o mašti i književnosti zahtijevalo bi ekstenzivno istraživanje poznavatelja Lewisova lika i djela te poznavanje filozofije općenito. U ovome slučaju riječ je poglavito o komparatističkome pristupu koji nastoji detektirati utjecaje koji su usmjeravali Lewisa u njegovu književnome i apologetskome radu. Pri tome su prepoznate dvije važne osobe koje su znatno utjecale na Lewisa, a što možemo pratiti na temelju pisanih izvora. U Barfieldovu slučaju riječ je o pismima i odabranim djelima, a u Chestertonovu o njegovoj knjizi *Pravovjerje* (*Orthodoxy*, 1908), koja se često zanemaruje pored *Vječnoga čovjeka* (*Everlasting Man*, 1925), djela koje Lewis eksplicitno spominje u autobiografiji (Lewis 1955: 223).

U ovomu će se radu pokazati kako je Lewis razvijao svoje shvaćanje mašte tijekom rasprave s Barfieldom. Uputit će se na to da je Barfield poljuljao Lewisov materijalistički pristup stvarnosti i književnosti otvorivši mu put prema obraćenju. Zatim će se iznijeti argumenti na temelju kojih se može zaključiti da je Chesterton znatno utjecao na Lewisa u tome smislu.

Rasprava između Barfielda i Lewisa nije dostupna u cijelosti, pa će se ovaj rad poglavito osloniti na sačuvana pisma iz korespondencije tih dvaju autora. Da bi se dokazao Chestertonov utjecaj na Lewisa, koristit će se njegovim *Pravovjerjem*, napose poglavljem „Luđak“, u kojemu se otkrivaju paralele između Chestertonova teksta i Lewisovih zaključaka.

2. Mašta

Riječ *mašta* u hrvatskome jeziku svoj izvor ima još u praslavenskome i nije prisutna u tome obliku u svim drugim slavenskim jezicima. Slovenski upotrebljava riječ *domišljija*, bugarski *vaobraženie* (въображение), češki *představa*, poljski *wyobraźnia*, slovački *predstavivost'*, ukrajinski *ujava* (уява) itd. Čini se da je u hrvatski jezik posuđena iz staroslavenskoga (crkvenoslavenskoga) jezika, a korijen riječi upućuje na značenje 'zatvoriti oči' (ERHJ 2016: s. v. mašta). Ivekovićev i Brozov *Rječnik hrvatskoga jezika* uopće ne sadrži riječ *mašta* (RHJ 1901: s. v. mašta). U Anićeve *Rječniku hrvatskoga jezika* mašta se definira kao 'sposobnost stvaranja predodžbi

2 Drugi je prijevod ovoga naslova *Kršćanstvo nije iluzija*.

neovisno o izravnim opažanjima; fantazija' (RHJ 1991: s. v. mašta). U *Velikome rječniku hrvatskoga standardnog jezika mašta* je definirana kao: '1. sposobnost stvaranje novih predodžba neovisno o realnosti i izravnim opažanjima', te '2. proces stvaranja takvih predodžbi' (VRHSJ 2015: s. v. mašta).

Definicije su prilično općenite i teško je proniknuti što stoji iza riječi, pa se moramo oslanjati na jezični osjećaj u pokušaju dopiranja do njezina dubljega značenja. Za razliku od *uobrazilje*, *mašta* je riječ koju se doživljava znatno pozitivnije. Sličan je slučaj i s *fantazijom*, koja u hrvatskome ima konotaciju čega lažnog, što *mašta* kao samostalna riječ nema. *Fantazirati* kao glagol sa sobom vuče negativne konotacije, što s glagolom *maštati* nije uvijek slučaj.

U engleskome je situacija prilično drukčija. Riječ *imagination* u sebi sadrži očitu riječ *image*, zapravo latinsku riječ *imago*, što znači 'slika'. Sreća je s hrvatskom riječju *mašta* u tome što je na sličnome stupnju neutralnosti i pejorativnosti kao i riječ *imagination* te autorica ovoga rada zaključuje da se nema razloga koristiti tuđicom *imaginacija*.

Postoje dvije vrste mašte o kojima se može govoriti.³ Kako je rekao i Lewisov prijatelj Barfield: »korištenje mašte jedna je stvar, a teorija mašte druga«⁴ (Thorson 1990: 12).⁵ Proučavanje književnosti uključuje istraživanje načina na koji pojedini autor u svojem djelu razvija tu sposobnost. Lewis pak maštu uzdiže na višu, metafizičku razinu pokušavajući je definirati.

Potica j za teorijska promišljanja o mašti dvaju prijatelja bio je engleski romantizam. Iščitavajući pisma, pritom uzimajući u obzir i to da je Barfield kasnije napisao djelo u kojemu iznosi razmišljanja o tome književnom razdoblju, razotkriva se da je i Barfieldov pogled na romantičarsku poetiku, uz njegovo obraćenje na antropozofiju, bio uzrokom poznate rasprave dvaju mislilaca. Njihovo prijateljstvo omogućilo im je otvorene rasprave o složenim temama i neprestano širenje vidika, tako da je nemoguće tvrditi da nije bilo i drugih poticaja za ovu raspravu.⁶

Potrebno je dakle prisjetiti se vrijednoga romantičarskog teksta u kojemu se progovara o mašti. U djelu *Biographia Literaria* (1884) Samuel Taylor Coleridge⁷ prisjeća se

3 Ivor Armstrong Richards (1964: 227–230) ponudio je šest značenja mašte:

1) »stvaranje snažnih slika, obično vizualnih«

2) »upotreba figurativnog jezika«

3) suosjećajno reproduciranje »duhovnih stanja drugih ljudi«

4) »inventivnost, sabiranje elemenata koji obično nisu povezani«

5) »povezanost stvari za koje se obično misli da su sasvim različite, i kao primer može da posluži naučna imaginacija«

6) Coleridgeova definicija.

Svako od ovih značenja prisutno je u Lewisovoj i Barfieldovoj raspravi, ali ona nisu podijeljena na ovaj način, nego se međusobno isprepleću.

4 »the use of imagination is one thing; a theory of imagination is another« (Thorson 1990: 12).

Prijevod citata u ovome radu autoričini su, ako nije istaknuto drukčije.

5 Stephen Thorson (1990, 1991) istražio je tematiku „Velikoga rata“ između Barfielda i Lewisa. Autor je dobio pristup pismima koja je Barfield primio od Lewisa prije nego što su ta pisma kasnije objavljena u zbiricama Lewisovih pisama. Na temelju njih i drugih Lewisovih tekstova dolazio je do zaključaka o Lewisovu pristupu mašti. Izvor ovoga citata Thorsonov je članak jer autor prenosi riječi iz javnoga nastupa za koji je Barfield bio pozvan govoriti o temi "Lewis, Truth, and Imagination".

6 Koliko su bili bliski, potvrđuje i činjenica da je Lewis bio kum Barfieldovoj kćeri, kojoj je posvetio *Lava, Vješticu i ormar* (Lewis 2002: 5).

7 Coleridgeovo umjetničko shvaćanje mašte ne doseže filozofsku razinu na kojoj su Barfield i Lewis vodili svoju raspravu, ali je važno kao polazište za promišljanje o mašti kao takvoj te njezinu odnosu

razgovora s Williamom Wordsworthom (Coleridge 1979: 294). Coleridge je odvojio pojmove *fancy* ('maštovitost') i *imagination* ('mašta'), koja je za njega »snaga koja pomiruje i posreduje koja uključuje razum u osjetu te organizira (tako reći) tok osjeta stalnošću i obuhvatnom energijom razuma, dovodi u život sistem simbola, harmoničnim po sebi te koegzistencijalnih s istinama kojih su sprovodnici« (Coleridge 1979: 297). *Maštovitost* ('fancy') jest »vrsta pamćenja oslobođenog vremenskog i prostornog reda« (Coleridge 1979: 298), a *mašta* je sposobnost izvlačenja i povezivanja materijala iz te posebne vrste pamćenja koja omogućuje nastanak novoga djela. Poznata je njegova podjela mašte na primarnu i sekundarnu maštu:

Maštu, dakle, dijelim na primarnu ili sekundarnu. Smatram da je primarna mašta živa snaga i prvenstvena djelatnost svega ljudskog zamjećivanja te ponavljanje u određenoj svijesti vječnog čina stvaranja u neograničenom JA SAM. Smatram da je sekundarna mašta jeka prve, koja koegzistira sa svjesnom boljom, no još uvijek identičan s prvom po *vrsti* djelatnosti, razlikujući se od nje samo po *stupnju* i *načinu* djelovanja. Ona stapa, širi, rasipa kako bi nanovo stvarala: ili, kada je taj proces postao nemoguć, ona se trudi da idealizira i sjedinjuje. Ona je u biti vitalna (kao što su) svi predmeti (kao predmeti) u biti određeni i mrtvi. *Maštovitost*, nasuprot tome, nema nikakva drugog uloga za igru osim čvrstih i određenih cjelina. Maštovitost zaista nije ništa drugo doli vrsta pamćenja oslobođenog vremenskog i prostornog reda; dok se miješa sa i modificira onim empirijskim fenomenom volje koji nazivamo izbor. Ali poput običnog pamćenja maštovitost mora primiti svu svoju građu na temelju zakona povezivanja misli. (Coleridge 1979: 298)

U Coleridgeovu tekstu prisutna je mješavina utjecaja. Kršćanski sloj otkriva se imenom *JA SAM* ('I AM'), što je očita referenca na Jahvu (Iz 3, 14). Primarna mašta pripada Bogu, a umjetnikova je sekundarna mašta, koja je odraz prve. Ipak, u Coleridgeovu promišljanju o umjetnosti, time i književnosti, ogledaju se natruhe idealizma te panteizma, što otkriva da nije riječ o čistome kršćanskom pristupu, a što je pak i omogućilo raznolike interpretacije teksta.⁸

U raspravi između Lewisa i Barfielda osjećaju se tragovi toga Coleridgeova teksta i promišljanja, ali oni mu pristupaju kritički te se obojica od njega odmiču u pokušaju određenja mašte, redovito se pozivajući na druge filozofe. Raspravu o mašti povezuju tako s promišljanjima o stvarnosti, nadnaravnome, mogućnostima ljudske spoznaje itd. Međutim, cilj ovoga rada nisu njihova filozofska promišljanja, nego

prema nadnaravnome. Kako se ostvaruje mašta u kršćanskih pisaca, istraživao je David Russell (2020) na primjeru Coleridgea, Lewisa i Tolkiena.

8 Lewis u pismu poslanome 18. travnja 1927. svojemu bratu Warrenu, koji za razliku od njega nije bio filozofski ili književno obrazovan, objašnjava da se u Coleridgeovu tekstu mogu prepoznati tragovi filozofskih promišljanja od Aristotela do njegova vremena, eksplicitno navodeći Kanta, Fichtea, Schellinga, Spinozu, neoplatoniste i mistike: "In the Coleridgean style (it must be exactly like his conversation) this very naturally involves a preliminary sketch of the history of the theory of the association of ideas from Aristotle down to his own time, which leaves one more or less ready to begin a flanking movement on the main subject, via Kant, Fichte, Schelling, Spinoza, the Neo-Platonists, and the mystics" (Lewis 2004a). Već sama želja da bratu prenese glavne postavke Coleridgeova poznata teksta, upućuje na Lewisovo zanimanje za toga autora i problematiku mašte.

uloga Barfielda i Chestertona u Lewisovu obraćenju, o čemu se naznake pronalaze u Lewisovoj autobiografiji (Lewis 1955: 235, 191). Pri tome se ne negiraju i drugi mogući utjecaji.⁹

3. Veliki rat između C. S. Lewisa i Owena Barfielda

Barfieldovo obraćenje na antropozofiju bilo je glavni povod za raspravu koju je Lewis nazvao „Veliki rat“ (‘Great War’)¹⁰ te je ona važna za Lewisovo shvaćanje fenomena mašte (Lewis 1955: 207).¹¹ U njoj se ogleda razlika između Barfieldova i Lewisova pristupa mašti, ali i razlika između Lewisova pristupa u dvama životnim razdobljima: prije i nakon prihvaćanja kršćanstva. Pisma „Velikoga rata“ nastala su 1927. i 1928. godine¹² te se od većega broja pisama sačuvalo samo deset Lewisovih i dva Barfieldova; k tome treba uzeti u obzir i činjenicu da su se Lewis i Barfield oko te teme „obračunavali“ i uživo (Lewis 2007).¹³ Pisma iz toga razdoblja redovito nisu označena datumom.

Barfield je pristupao mašti iz sfere antropozofije,¹⁴ koja »naučava da je u početku postojalo samo jedno duhovno biće koje se zgušnjavanjem i cijepanjem razvilo u svemirska tijela i u čovjeka« (HE 2021: s. v. antropozofija).¹⁵ Povod njihovoj diskusiji o mašti ipak nije bila definicija te riječi nego Barfieldova filozofija mašte u kontekstu antropozofije te kritika manjka konzistentnosti u teorijama romantičara. Prema Barfieldovu mišljenju poetika romantizma nije imala filozofskoga uporišta za razinu divljenja koju su imali prema mašti. Iako su romantičari tvrdili da je mašta povezana s istinom, nikada se nisu zapitali može li se uspostaviti korelacija između istine i mašte (Barfield 1944: 19; Thorson 1990: 13).¹⁶ Nadalje, smatrao je maštu onime čime će se doprijeti do više duhovne stvarnosti u skladu s antropozofijskim učenjima (Barfield 1987). Lewis se u poimanju mašte donekle slaže s Barfieldom, a to se najbolje vidi u njegovim pismima.¹⁷ No, Lewis nikada nije bio sklon antropozofiji i Barfield ga nije uspio privući na svoju stranu.

9 Dovoljno je pogledati zbirke Lewisovih pisama, brojnost adresata te kompleksnost rasprava i promišljanja koja se u njima ostvaruju.

10 To je ujedno bio i naziv za Prvi svjetski rat u Velikoj Britaniji kada se još nije znalo da će biti Drugoga.

11 Većina pisama između Lewisa i Barfielda u tome razdoblju nisu bila datirana, pa im je u kolekciji pisama pridodan broj unutar prve ili druge serije pisama posvećenih njihovu Velikom ratu (Lewis 2007).

12 To su godine prije Lewisova obraćenja. Lewis je prihvatio božansko postojanje (općenito) 1929. godine, što je godina iza pisama „Velikoga rata“, a potpuno se obratio na kršćanstvo 1931. godine (MacSwain i Ward 2010: XIX).

13 Pri citiranju Lewisovih pisama nije moguće navesti broj stranice jer je izvor zbirke format e-pub, koji ne sadrži brojeve stranica. Isto vrijedi za sva djela kojima u citiranju nisu pridodani brojevi stranica.

14 Prema antropozofijskome učenju, ono što čovjeka čini čovjekom njegova je duša koja pripada drugome svijetu od onoga u kojemu boravi, a dokaz da ne pripada materijalnome svijetu leži u tome što kada čovjek umre, priroda uništava njegovo tijelo (Steiner 2002: 18–20). Očituje se negacijski odnos prema tijelu i uzdizanje duhovne i misaone strane.

15 Rudolf Steiner, začetnik antropozofije, smatra da »veza čovjeka i zvijezda, pa time i cijelog svemira ponovno mora uvrijeti u ljudsku svijest. Ona će uvrijeti u svijest bude li se antropozofija njegovala na ispravan način« (2002: 45).

16 Barfieldov esej *From East to West* prvi je put objavljen 1930. godine.

17 Njihova se rasprava nastavlja na Coleridgea i njegovu podjelu na *primarnu maštu* (‘imagination’), *sekundarnu maštu* i *fantaziju* (‘fancy’). Lewis je prije obraćenja slijedio Coleridgea u svojoj percepciji umjetničke kreativnosti kao niže razina kozmičke (‘cosmic’) kreativnosti (Thorson 1990: 14). Barfield je na tome tragu zaključio da sekundarna mašta stvara *značenje* (‘meaning’), a primarna mašta stvara *stvari* (‘things’) (1987: 31). U pismu 27. svibnja 1928. godine Lewis je reagirao na Barfieldovo citiranje Rudolfa Steinera. Tvrdio je da citat potvrđuje ono što on već dugo tvrdi – da mogućnost mišljenja rezultira subjektom. Stara je to Descartesova misao »mislim dakle jesam« čiju preteču pronalazimo u riječima sv. Augustina »ako se varam, onda jesam« (Augustin 1995: 61). Lewis nadodaje da se maštom dolazi do *značenja*, a time gotovo i do objekata (Lewis 2004a).

3.1. Barfieldove strana argumentacije

U početku se Lewisova i Barfieldova rasprava oslanja na pitanje kako spoznati što je to istina i što je to stvarnost. Kao što se može zaključiti na temelju drugoga pisma iz prve serije pisama iz razdoblja „Velikoga rata“, za Barfielda su slike koje su nastale u mašti iste kao i bilo koje druge slike.¹⁸ Materijal od kojega su sastavljene identičan je, samo je taj materijal drukčije posložen u odnosu na obične slike koje su poredane pomoću »sjećanja, asocijacija i psihičkih uzroka«. »Slike nastale maštom« ovdje označavaju ono što nadilazi slike koje su nastale neposrednim iskustvom, tj. to su one slike do kojih se dolazi umjetničkim naporom, poetskom maštom.

U istome pismu (drugome pismu iz prve serije) iščitava se da je Barfield poeziju odredio kao *fantastičnu* ('fantasy') zato što nije istinita, što je Lewisu bilo neprihvatljivo. Barfield zapravo postavlja tezu da se Maštom, koja prema njemu predstavlja višu razinu sposobnosti zamišljanja, može doprijeti do više stvarnosti (Istine).¹⁹ Oslanja se na antropozofijski nauk prema kojemu se svijest dijeli na običnu svijest i onu »koja vodi u istinsko biće stvari« (Steiner 2002: 45). Za Barfielda je svijest koja vodi u istinsko biće stvari Mašta koja mu omogućuje da nadiđe ljudska ograničenja i spozna nadnaravno.²⁰ U antropozofijskome pristupu spoznaja ide od običnoga znanja prema „imaginacijskoj spoznaji“ (Steiner 2002: 44). S obzirom na to da Lewis spominje trenutak Mašte, očito je Mašta (pisana velikim početnim slovom) nešto što nije lako uhvatiti, nešto slično sretnomu trenutku kojim se dobije kratki uvid u ono što nadilazi ljudsku percepciju.²¹ Dakle, Barfield Maštu strogo određuje kao nešto što omogućuje dopiranje do istine, a mašta je (pisana malim početnim slovom) obična sposobnost zamišljanja slika.²²

Barfield u polemiku, kako je vidljivo u šestome pismu iz prve serije, uvodi pojam *metafore* upravo zbog povezanosti toga koncepta sa slikom²³ i maštom.²⁴ Metaforu izjednačava s pjesništvom (književnošću). Književnost se ostvaruje kao niži oblik nadnaravnoga, gotovo kao svojevrsna materijalizacija nadnaravnoga. Metafora je novi znak koji nastaje od slike, ali zadobiva značenje koje nije slika sama. Metafora *puž* nastaje od slike puža, ali zapravo se odnosi samo na jedno svojstvo – sporost. Isto je i s književnošću u odnosu na nadnaravno (Lewis 2007). Barfield je tvrdio da većina značenja riječi nastaje na temelju analogija. Analogije zatim postaju metafore, da bi potom okamenjene poprimile značenje predmeta (Barfield 1987: 63). Na primjer, u hrvatskome jeziku riječ *zmija* nastala je upravo analogijom s njezinim puzanjem po

18 Barfieldove je teze autorica ovoga rada rekonstruirala na temelju Lewisovih pisama. Zbirka pisama citirana je u tekstu više puta i dio je popisa literature.

19 Cilj antropozofije jest »usmjeriti pozornost na čovjekov udio u nadosjetilnome svijetu« (Steiner 2002: 45).

20 To nadnaravno blisko je modernim *new age* doživljajima svemira i energija, što treba uzeti u obzir kako bi se bolje razumjeli Barfieldovi argumenti.

21 Maštanje se može povezati i s meditacijom koju antropozofija prepoznaje. Steiner vjeruje da je »meditacijom moguće snagu mišljenja, snagu kojom se oblikuju misli, toliko ojačati, da je se u nutrimi doživi kao i mišićnu snagu pri pokretu ruke« (Steiner 2002: 33). To znači da se posebnom vrstom mišljenja može intervenirati u duhovnu stvarnost koja je inače čovjeku nedostupna jer je čovjek u svojemu običnom mišljenju pasivan.

22 Ta razgraničenja očito su nastala kao rezultat Lewisova inzistiranja na preciznim pojmovima.

23 Slika kao pojam važna je za antropozofiju jer se čovjekova »duševnost sastoji od tih slika, od tih predodžbi«, a misao, kao izrazito važan ostvaraj duhovnoga, »je slika koja neprestano nastaje i nestaje, fluktuirajuća slika koja dolazi i odlazi, slika koja se iscrpljuje time što je slika« (Steiner 2002: 19).

24 Više o tome vidi u: Landon Loftin 2021. Autor je temeljito obradio Lewisov i Barfieldov pristup metafori.

zemlji od riječi *zemlja*, a okamenjenim značenjem sada označava životinju (Katičić 2008: 75).²⁵ To pokazuje da riječi koje uzimamo zdravo za gotovo imaju skrivena značenja. Barfield stoga napada Lewisa zbog inzistiranja na površinskome značenju riječi. Kao primjer toga daje zamišljeni razgovor o Shelleyjevu djelu *Oslobođeni Prometej* u kojemu lik tvrdi da je njegova duša začarani brod. Barfield zamišlja koji bi Lewisov odgovor mogao biti. Kada bi Lewis bio dosljedan svojem pristupu, Shelleyjeva bi metafora bila besmislena jer duša ne može ploviti na pjesnikovu pjevanju. Dakle, pjesničku bi sliku proglasio apsurdnom (Lewis 2007).²⁶ Barfield zapravo tvrdi da pretjerano oslanjanje na doslovna značenja i logiku uništava pjesnički potencijal. Suprotstavio se Lewisu tvrdeći da je njegov pristup književnosti ('poetry') asemantičan, to jest da ne nosi nikakvo značenje. Ako nema nikakve povezanosti s višim redom stvari, Maštom, onda ta književnost i nema nikakve vrijednosti ni važnosti, ona je tek dekorativna proza. Prigovorio mu je i inzistiranje na materijalističkome shvaćanju jer je smatrao da Lewisov „realizam“ nije u skladu s njegovim nastojanjima da pokaže kako logična misao vodi istini, kako je moralni sud objektivni i kako estetsko iskustvo ima vrijednost (Thorson 1990: 14).

3.2. Lewisova strana argumentacije

Kao što je vidljivo iz drugoga pisma iz prve serije, Lewis ne vjeruje da se „poetskoj mašti“ može pripisati kvaliteta istinitosti, u čemu se ne slaže s Barfieldom, koji smatra da se poetskom maštom dolazi do istine, stvarnosti. Smatra da se slikama (*imago* – 'slika') ne može atribuirati jesu li istinite ili lažne, bez obzira na to koliko one dobro ili loše oslikavale stvarnost. Jedino što može biti istinito ili lažno jest koliko one dobro predstavljaju stvarnost, ali same po sebi ne mogu biti istinite ili lažne (Lewis 2007). Lewis ne vjeruje ni u kakvo nadnaravno, u stvarnost koja nadilazi ljudsku spoznaju. Automatski time odbija Barfieldovo pridavanje posebnih svojstava mašti. Ipak, za Lewisovu argumentaciju nije važna samo njegova ateistička pozicija nego i racionalistička pozicija. Za njega se razumom nakladno otkriva je li neka slika istinita. Maštom čovjek stvara slike, a razumom (znanjem) ih procjenjuje. Protivi se ideji da poetska mašta nadilazi apstrahiranje koje se koristi u razumskome promišljanju (znanju) te tako odbija i ideju da je poetska mašta neka vrsta nadmoćne umne sposobnosti. Prosudba o istinitosti ono je do čega se dolazi znanjem, a znanje je logičan i apstraktan proces (Lewis 2007). Mašta bi tako bila sposobnost kojom se osmišljava neka slika, a znanjem se ta slika zatim analizira, procjenjuje i definira.²⁷ Lewis je uvjeren da naknadno promišljanje o mentalnoj slici nastaloj u pjesničkoj mašti nije isto kao i nastanak te mentalne slike, pa se tako ni kategorija istinitosti ne može jednako primijeniti na obje slike. Kada bi se to moglo, značilo bi da slika ostaje sasvim nepromijenjena, što je teza koju nikako ne prihvaća. Inzistira na razumu i odbija se osloniti na »osjećaj o istinitosti« i tvrdi da autorovo »osjećanje da je došao do istine« tijekom maštovitoga promišljanja ni po kakvoj logici ne dokazuje istinitost tvrdnje

25 Pretjerano je tvrditi da su sve riječi nastale na isti način, ali Barfield upravo to tvrdi.

26 Ulomak iz Barfieldova pisma na koji se poziva nalazi se u bilješkama citirane zbirke Lewisovih pisama. Bilješka broj 40 vezuje se za šesto pismo iz prve serije (Lewis 2007).

27 Lewisovi argumenti mogu se činiti puno složenijima od Barfieldovih, ali samo zato što Barfieldove zaključke iščitavamo nakon Lewisova pojednostavljivanja, a Lewisove dobivamo sirove, u trenutku rasprave.

do koje je autor došao (Lewis 2007). Nadalje, negira izjednačavanje fantastičnoga s neistinitim, a time i s lažnim i trivijalnim (Lewis 2007). Lewis smatra da isključivanje jednoga ne uključuje drugo. To oprimiruje zvijezdama: to što zvijezde za njega nisu moralne, ne znači automatski da su nemoralne. Dakle, ne slaže se s idejom da ako nešto u umjetničkome djelu nije istina, to automatski znači da je lažno. Nadalje, samo zato što misli da se estetsko iskustvo ne može odrediti kao istinito ili lažno, ne znači da to iskustvo ne nosi duhovnu vrijednost (Lewis 2007).²⁸

U trećemu pismu iz prve serije pisama iz razdoblja „Velikoga rata“ Lewis prepoznaje tri glavna područja njihove rasprave:

1. Je li mašta u općemu smislu (tj. sposobnost stvaranja slika) sposobna biti istina-netočna (tj. je li -dical²⁹)?
2. Je li mašta u drugome smislu (tj. sposobnost koja djeluje bez slika ili pojmova) -dical?
3. Da jest, bismo li u našim uobičajenim svakodnevnim prosudbama mogli prepoznati (ili znati ili „reći“) što je mašta „rekla“ (ili znala) ili to na bilo koji način povezati s našim svakodnevnim prosudbama?³⁰ (Lewis 2007).

Lewis postavlja pitanje može li mašta ikada išta „govoriti“, a ako i može, bismo li to znali prepoznati. U drugoj i trećoj točki razvidno je Lewisovo propitivanje Barfieldovih antropozofijskih stavova te njegovo uzdizanje mašte na metafizičku razinu.

U petome pismu prve serije Lewis iznosi sljedeće teze:

- (1.) Da slike povezane s trenutkom mašte nisu mašta sama po sebi.
- (2.) Da te slike ne moraju biti, obično nisu, kopije bilo čega što postoji u *rerum natura*, tj. njihova je stvarnost jednostavno ta da su one stvarni događaji u umu pojedinca (tj. stvarne u istoj mjeri kao što su i pogreške, halucinacije i emocije).
- (3.) Da koncepti koje sugerira trenutak Mašte, nisu mašta sama po sebi.
- (4.) Da ti pojmovi ne moraju biti, obično nisu, kopije bilo čega što postoji u *rerum natura* itd.
- (5.) Da trenutak Mašte ne jamči za istinitost bilo koje tvrdnje koju on sugerira + napravljene od slika ili koncepata koje on sugerira.
- (6.) Stoga se nijedan trenutak Mašte ne može navesti kao dokaz za bilo koju tvrdnju, osim tvrdnja koje proizlaze ne iz njegova sadržaja, već iz same činjenice njegova pojavljivanja (npr. to bi moglo biti dokaz, naravno, za tvrdnju „Ovaj trenutak mašte se dogodio.“)

28 Izvor za oblikovanje ovoga ulomka ponovno je drugo pismo iz prve serije pisama iz razdoblja „Velikoga rata“.

29 -dical je zapravo drugi dio riječi *veridical*, koja se sastoji od dviju osnova. Prva osnova odnosi se na latinsku riječ *verus*, koja znači 'istina', a druga na latinsku riječ *dicere*, koja znači 'reći'. Lewis se zapravo pita je li mašta u stanju išta *reći*, a pogotovo *istinu*. Barfield je maštu odredio kao *veridical*, a Lewis problematizira tu riječ u raspravi s njime.

30 "1. Is imagination in the common sense (i.e. the image-making faculty) capable of being true-false (i.e. is it -dical)?

2. Is imagination in the other sense (i.e. a faculty operating without either images or concepts) -dical?

3. If it were, could we in our ordinary everyday judgments recover (or know or 'say') what imagination had 'said' (or known) or connect it in any way with our everyday judgments?"

Ako je tako, izgleda da je stanje sljedeće:

(1.) B. i L. slažu se da postoji vrijedna aktivnost koja se zove mašta – što nije isto što i *imaginatio*, uamsara,³¹ sposobnost stvaranja slika – čije je vježbanje neophodno za spoznaju značenja.

(2.) B. i L. slažu se da nam vježbanje te sposobnosti ne omogućuje iznošenje istinitih izjava ili sudova (iako, naravno, nijedna izjava, čak ni lažna, ne bi mogla biti dana bez toga, kao što je prikazano u (1.).

(3.) B. tvrdi & L. dovodi u pitanje doktrinu da ova sposobnost proizvodi Istinu, ali ne dovodi u pitanje da proizvodi istinite izjave ili prosudbe; i da je to jedina istinska Istina, „istinite“ prosudbe nisu stvarno „Istinite“.

(4.) B. tvrdi, a L. poriče doktrinu (koja slijedi, mislim, kao interpretacija (3.) da um može postati svjestan vlastite aktivnosti u mišljenju kao nečeg drugog osim (a.) sadržaja ili objekta misli.

L. trenutačno sumnja u točnu vezu između (3.) i (4.)³² (Lewis 2007).

Lewis sumnja točno u teze koje Barfield postavlja kao temelj za svoja antropozofijska promišljanja. Istina je, kada se piše velikim početnim slovom, u njihovoj raspravi bliska riječi *stvarnost*, a Lewis odbija korištenje tom riječi za označavanje nadnaravnoga. Lewis odbija i misao da čovjek može postati svjestan svoje uloge u višoj sferi Mašte, čak i ako ona postoji, pri čemu bi Mašta postala gotovo stvarateljska razina mišljenja. Lewis odbija Barfieldove antropozofijske postavke, a pokušava od njih odvratiti i svojega prijatelja zadržavajući se upravo na misaonoj razini, tj. na mašti kao običnoj mentalnoj sposobnosti iako joj je sam sposoban pridati posebno značenje.³³

U šestome pismu prve serije Lewis odgovara Barfieldu, koji je u raspravu uveo pojam metafore upravo zbog povezanosti toga koncepta sa slikom i maštom. U raspravi o

31 Iako u zbirci pisama piše „uamsara“, vjerojatno je da se pri transkripciji nije prepoznala riječ samsara.

32 “(1.) That the images connected with a moment of imagination are not the imagination itself.

(2.) That these images need not be, usually are not, copies of anything existing in *rerum natura*, i.e. their reality is simply that of being real events in the mind of the individual. (i.e. real as errors and hallucinations & emotions are.)

(3.) That the concepts suggested by a moment of Imagination are not the imagination itself.

(4.) That these concepts need not be, usually are not, copies of anything existing in *rerum natura* etc.

(5.) That the moment of Imagination does not vouch for the truth of any assertion suggested by it + made with the images or concepts suggested by it.

(6.) That therefore no moment of Imagination can be cited as evidence for any assertion whatsoever, except the assertions wh. follow not from its content but from the mere fact of its occurrence (e.g. it wd. be evidence, of course, for the assertion “This moment of Imagination occurred.”) If so, the state of the case seems to be as follows.

(1.) B. and L. 38 agree that there is a valuable activity called imagination–wh. is not the same as *imaginatio*, *uamsara*, the image making faculty–the exercise of which is necessary for the *connaissance* of meaning.

(2.) B. and L. agree that the exercise of this faculty does not enable us to make true statements or judgments (though of course no statement, even a false one could be made without it, as is shown by (1.))

(3.) B. maintains & L. questions a doctrine that this faculty produces Truth, tho’ not true statements or judgments; and that this is the only veritable Truth, ‘true’ judgments not being really ‘True.’

(4.) B. maintains & L. denies a doctrine (advanced, I think as interpretation of (3.)) that the mind can become aware of its own activity in thinking as something other than (a.) the content or object of thought. L. is at present in doubt as to the exact connexion between (3.) and (4.)“ (Lewis 2007: treće pismo prve serije pisama iz razdoblja „Velikoga rata“).

33 U vremenu između petoga pisma, koje je sačuvano, i šestoga, koje slijedi, nastalo je sigurno barem jedno pismo, ali ono nije sačuvano (Lewis 2007).

metafori Lewis priznaje da mu je Barfield otvorio oči za važnost i prisutnost metafore u pjesništvu (književnosti), ali da to za njega ne znači da metafora jest pjesništvo (književnost), nego da je metafora jedno od najvažnijih sredstava u nastanku književnosti ('poetry'). Lewis se pokušava obraniti od Barfieldove optužbe da je njegov pristup književnosti ('poetry') asemantičan jer iz njegove materijalističke pozicije književnost u stvarnosti ne nosi nikakvu posebnu vrijednost (Lewis 2007). Očito je da Lewis pokušava književnosti dati više na značenju nego što iznosi u obrani koja je izrazito materijalistički okrenuta.³⁴

U osmome pismu prve serije iz siječnja 1928. godine Lewis promišlja o značenju riječi *znanje* ('knowledge') i zaključuje da *mašta* ('imagination') ne može biti *znanje* ('knowledge') te kaže da bi izjednačavanje toga dvoga bilo kao izjednačavanje riječi *pitati se* i *znati*: »*Pitati se* znači imati hipoteze. Imati hipoteze znači *maštati* (imagine).³⁵ Ali *znati* znači imati jednu tvrdnju i jednu ili više odbačenih hipoteza« (Lewis 2007).³⁶

3.3. Lewisovo odmicanje od materijalizma/ateizma

U svim pismima iz prve serije mašta je zapravo samo usputno pitanje u raspravi o odnosu čovjeka i stvarnosti, tj. Lewisov pokušaj da odvrati Barfielda od antropozofije. Percepcija mašte kao kognitivne sposobnosti neprestano se preklapa s maštom kao izvorom gotovo nadnaravna poticaja umjetničkoga stvaralaštva. Upravo na tome preklapanju i prožimanju *dviju mašta* Barfield je izgradio svoje viđenje mašte kao sredstva kojim se može doprijeti do Istine (svojevrnsne više stvarnosti). Lewis je vjerovao u *obje mašte*, ali nije vjerovao u višu stvarnost, a još manje da čovjek umom može spoznati svoje mjesto u toj višoj stvarnosti.³⁷

Barfield je Lewisa pokušao navesti da prihvati antropozofijski nauk, no, po Lewisovu svjedočenju, nikada nije bio nasrtljiv u tome (Lewis 1955: 207). Lewis je odbijao

34 U ovome pismu ogleda se i Lewisova tadašnja ateistička poezija koja povezuje moć božanstva s moći novca. Za oboje tvrdi da imaju moć samo onoliko dugo dok im ljudi pripisuju i dopuštaju moć, ali i da se temelje na nečemu stvarnom te se u raspravi kada zatreba, treba vratiti tomu stvarnom. Kako bismo se vratili tomu stvarnom što se skriva iza znaka, može se poslužiti maštom. Dakle, prema Lewisu to pokazuje da mašta služi kako bismo došli do *značenja* ('meaning') stvari/riječi. Zaključuje da je odnos značenja i Istine takav da nešto mora imati značenje da bi moglo biti istinito ili lažno. Ipak, otkriti da nešto ima značenje ne znači automatski znati je li to istinito ili lažno. Oprimjereno na novcu, novac ima značenje vrijednosti u nekoj materiji (hrani, odjeći, kući), a tek zamišljajući možemo li novcem što kupiti, shvaćamo novčanu vrijednost. Novac je materijalna metafora vrijednosti, a tek postavljajući novac u kontekst, to shvaćamo. Tako i s književnošću koju čitamo, tek zamišljanjem (maštanjem) ona poprima značenje koje je inače samo mrtvo slovo na papiru, a poslije razumom shvaćamo koliko je ta književnost bliska ili daleka od stvarnosti, a istinitost je sasvim odvojena kategorija.

35 Vidljivo je zašto je prijevod problematičan. *Imagination* i *to imagine* u hrvatskome se jeziku znatno razlikuju. *Imagination* se prevodi kao 'mašta'/'imamacija', ali *to imagine* će značiti samo 'zamišljati'. *Zamišljati* nema nikakve poveznice s *maštom* kao riječju te se te riječi ne mogu povezivati na način na koji se *imagination* i *to imagine* mogu povezati u engleskome jeziku. Zato je autorica ovoga rada prevela riječ *to imagine* riječju 'maštati'.

36 "To wonder is to have hypotheses. To have hypotheses is to imagine. But to know is to have one assertion and one or more rejected hypotheses." (Lewis 2007: osmo pismo prve serije pisama iz razdoblja „Velikoga rata“).

37 Upravo zato se Lewis i obrušio na Barfielda govoreći mu da je time osporio postojanje Ega jer ako je čovjek samo dio božanskoga bića, kako se vjeruje u antropozofiji, onda ne može postojati Ego (Lewis 2007: osmo pismo prve serije pisama iz razdoblja „Velikoga rata“).

prihvatiti Barfieldovu antropozofijsku poziciju, prema kojoj mašta vodi spoznaji istine nadnaravne stvarnosti. Lewis će pri tome stajalištu uglavnom ostati i nakon obraćenja, samo što će bolje definirati svoje stavove o mašti i njezinoj ulozi. Ono u čemu je Barfield uspio bilo je to što je uvjerio Lewisa da, polazeći s materijalističke pozicije, književnost nema nikakvu vrijednost. Lewis se s time nije mogao pomiriti i zato se morao odmaknuti od materijalizma, što će otvoriti vrata kršćanstvu.

Prva naznaka da je Lewis počeo mijenjati svoje stavove očituje se nakon čitanja Alexanderova djela *Prostor, vrijeme i božanstvo* (*Space, Time, and Deity*, 1920), u kojemu autor razlikuje *uživanje* ('enjoyment') i *kontemplaciju* ('contemplation') te Lewis zaključuje da se duhovno ne doseže poniranjem prema unutra, nego upravo gledanjem prema vani (1955: 217–221).³⁸ Na taj se zaključak nastavlja Lewisovo propitivanje može li se maštom spoznati Istina. Za Lewisa je *istina* nešto na što se gleda, a *stvarnost* je nešto što jesi, ali nikada ne vidiš.³⁹ Već se tu uočava Lewisovo približavanje kršćanskomu poimanju Boga, a Barfield očito promišlja unutar antropozofijskoga shvaćanja svijeta i duhovnosti. Postaje jasno zašto je Lewis jedno vrijeme pokazivao zanimanje za okultno (Holyer 1991: 216), nespreman prihvatiti kršćanstvo, ali i nezadovoljan materijalističkim pogledom na svijet, tražio je mjesto gdje bi njegova sklonost maštovitomu bila prihvatljiva, čak i poželjna. Svakako je važno i to što je djelovao u doba modernizma kada nastupa snažna »antirealistička orijentacija« (Solar 1982: 25), čime se na kulturnoj razini očituje okretanje od materijalizma, koji je bio svojstven vremenu u koje se smješta realističko razdoblje.

4. Lewisovo promišljanje o mašti nakon obraćenja

Nakon obraćenja Lewisov pogled na maštu dramatično se mijenja jer počinje uviđati razliku između Božjega stvaranja i umjetničkoga stvaralaštva (Thorson 1991: 18). Odmaknuo se od Barfielda i Coleridgea i njihove ideje da umjetnici stvaraju stvarnost (Thorson 1991: 18)⁴⁰ okrenuvši se antičkoj filozofiji i Platonovu⁴¹ poimanju *mimeze*, koji ju je shvaćao oslanjajući se na likovne umjetnosti »kao izravno oponašanje stvarnosti koje je tako samo „slika“, a s obzirom na to da u njegovoj filozofiji pravu stvarnost čine ideje, to je zapravo „slika slike“« (RKN 2006: s. v. mimeza).⁴² Platon je u *Državi* prigovorio umjetnicima da ne oponašaju najbolji dio duše, nego upravo najgori (Platon 1983: 307), čime upućuje i na nepotpunost imitacije.

Rasprava o mašti nastavlja se i nakon Lewisova obraćenja u pismu napisanu Barfieldu 16. siječnja 1930. kao odgovor u kojemu se Lewis ne slaže s Barfieldovom konstatacijom da »mašta ne poznaje proporcije« pitanjem »čija mašta« (Lewis 2007). Nakon Lewisova obraćenja u pismima upućenima Barfieldu mašta se manje

38 Dosezanje duhovnoga poniranjem prema unutra antropozofijska je postavka (Steiner 2002: 33–34).

39 Za Barfielda je istina, naprotiv, stvarnost koja dobiva oblik ljudske svijesti (Thorson 1991: 16), tj. istina nastaje čovjekovim spoznavanjem stvarnosti.

40 »Unlike Barfield and Coleridge, then, Lewis believed the artists imitate reality; they do not create it. Indeed, in his early essay, 'Christianity and Literature,' Lewis insisted that only such words as 'imitation' or 'reflection' correctly describe the artist's work. 'An author should never conceive himself as bringing into existence beauty or wisdom which did not exist before, but simply and solely as trying to embody in terms of his own art some reflection of eternal Beauty and Wisdom« (Thorson 1991: 18).

41 Za primjer Lewisove neoplatonističke orijentacije vidi Clarke 2017.

42 Lewis je bio izvrstan poznavatelj antičkih tekstova i filozofije.

spominje, a sačuvano je samo to jedno⁴³ te se Lewis u razgovoru o mašti okreće drugim sugovornicima, najčešće u kontekstu književnosti i teologije.

U pismu prijatelju Arthuru Greevesu 8. studenoga 1931. Lewis piše o Keatsu i upotrebljava riječ *mašta* u smislu mentalne sposobnosti koja je zaslužna za stvaranje umjetničkih djela, ali i u smislu svojevrsnoga mentalnog prostora u kojemu nastaju ideje i oblikuju se priče (Lewis 2004b). Očito je da se u običnome razgovoru Lewis služi riječi *mašta* definirajući je opuštenije te njezino značenje umnogome nalikuje na romantičarsko određenje. Upravo u pismima koja piše Arthuru, koji je bio slikar, najviše se očituje široko određenje mašte jer cilj nije definiranje fenomena, nego imenovanje mentalnoga prostora koji oni, dvojica umjetnika, dijele.

U pismu Domu Bedeu Griffithsu 23. svibnja 1936. razvidno je da se mašta ostvaruje s obzirom na Lewisovu vjerničku poziciju. Lewis se ne slaže s Griffithsom tezom da je Bog pjesnik, a ne filozof. Kaže da je Krist u svojoj ljudskoj naravi jednako udaljen/blizak filozofu i pjesniku. Nadalje, ističe da je većina Kristovih riječi usmjerena ne prema misli ili mašti, nego prema srcu – prema volji i osjećajima. Lewis se suprotstavlja Griffithsovu *antiintelektualizmu* i tvrdi da su prisposobe usmjerene više prema intelektu (znanju) nego što su usmjerene prema mašti, što je bila Griffithsova teza (Lewis 2004b). Pri iznošenju teza o odnosu mašte i znanja Lewis se očito referira na stavove razvijene u raspravi s Barfieldom. Sasvim se odmiče od Barfieldovih teza tvrdeći da se do spoznaje Boga dolazi upravo razumom (znanjem). Lewis odbacuje uzvišenu viziju mašte te je spušta na razinu drugih ostvaraja u ljudskome životu – sve odražava nebeske istine, pa tako i mašta (1955: 167), čime odbacuje pretjerano romantičarsko uzdizanje mašte na božansku razinu (Thorson 1991: 20). Nadalje, jasno odbacuje Barfieldovu antropozofijsku poziciju odvajajući maštu od duhovne stvarnosti te određuje maštu kao karakteristiku psihe (Duše), a ne Duha (Thorson 1991: 18). Vidljivo je da je Lewis sasvim prihvatio kršćansku podjelu čovjeka na tijelo, dušu i duh te prekinuo bilo kakvo fetišiziranje mašte kao nadnaravne sile u čovjeku. Problematika „realističnoga“ pristupa Istini dobiva svoje ostvarenje u filozofiji Tome Akvinskoga, prema kojemu se Boga spoznaje upravo razumom.

Lewisove stavove možemo iščitati iz pisma Elizi Marian Butler nadnevka 25. rujna 1940. Potvrđuje njezinu tezu da su sve religije i mitovi imaginativni (maštoviti), ali upozorava je da ta konstatacija može nositi dva značenja. Prvo značenje bilo bi ono koje odgovara ateističkomu svjetonazoru: sve su religije i mitovi imaginativni i time lažni, a što su maštovitiji, to bolje oslikavaju svoju neistinitost. Drugo značenje odgovaralo bi vjerničkomu pristupu: sve su religije i mitovi imaginativni jer ne mogu dosljedno prenijeti duhovnu stvarnost te se ovijaju u maštovitost kako bi čovjek bio svjestan nemogućnosti potpune spoznaje nadnaravnoga (i stvarnosti općenito). Odabir prvoga značenja zabranjuje nam govoriti o »proglašavanju misterija« jer se time ateistički pristup natapa religijskim konotacijama, a pri odabiru drugoga značenja ne smije se govoriti o tome da književnost »proizvodi samo naša mašta« jer se time religijski pristup natapa ateističkim konotacijama. Lewis to skraćuje: »A je jasan i udoban i daje vam sigurnost da ono u čemu uživate u poeziji i mitologiji nikada neće smetati vašoj slobodi: ali cijena koju plaćate za to je da napustite uzbudljivost

43 Autorica ovoga rada uključila je sva Lewisova pisma koja su pronađena i objavljena do trenutka pisanja rada.

B«⁴⁴ (Lewis 2004^b). Lewis upotrebljava upravo jedini Barfieldov argument koji nije uspio pobiti: materijalistička pozicija ne može opravdati vrijednost književnosti. Vidljivo je da ga je prihvatio te počeo i sam rabiti. Spoznao je da se ne može govoriti o duhovnoj vrijednosti mitova pristupajući im samo kao dekorativnoj prozi.

Lewis nije načelno prihvatio Barfieldove teze, osim što je isprva bio sklon ideji da mašta služi približavanju duhovnome, međutim nakon obraćenja tu je tezu odbacio (Thorson 1991: 19). Oslanjajući se na kršćansku teologiju, više nije bilo potrebe za prihvaćanjem antropozofijskih i drugih newageovskih filozofija u promišljanju o mašti. Kršćanstvo je naposljetku omogućilo Lewisu da pomiri težnju za spojem razuma i mašte (Chaplain 2013: 418). Za njega je prije obraćenja racionalno i maštovito u oštroj opreci, pri čemu je racionalno za njega bilo dosadno i mrtvo, a maštovito ono što mu je izazivalo zanimanje i radost (Lewis 1955: 170). Očito je da Lewis ni dok je bio ateist nije bio zastupnik strogoga racionalizma – uvijek je bio sklon fantastičnomu i maštovitomu.

Ni nakon obraćenja Lewis ni u jednome trenutku maštu ne smatra beznačajnom, ona je za njega ne put k istini, nego put k *značenju* ('meaning'), a ako Bog tako odluči, i mašta može čovjeka dovesti bliže Istini (Thorson 1991: 17, 20), kao u njegovu slučaju. Barfield je, unatoč svojim antropozofijskim pogledima i stavovima, omogućio Lewisov prvi korak prema kršćanstvu. Zato je Lewis govorio da »mlađe generacije treba prvo učiniti dobrim poganima kako bi mogli postati dobri kršćani«⁴⁵ (2008: 219). Kao što je Barfield otvorio Lewisu oči za nedostatke čistoga racionalističkog i materijalističkog pogleda na stvarnost, tako Lewis smatra da pravo poganstvo može čovjeku otvoriti oči za vrijednosti koje je, uronjen u ateistički svjetonazor, izgubio.

5. G. K. Chestertonov utjecaj na C. S. Lewisa

Jedan od važnih poticaja za Lewisovo obraćenje na kršćanstvo bio je rad Gilberta Keitha Chestertona. U autobiografiji *Iznenaden radošću* (*Surprised by Joy*, 1955) Lewis svjedoči o Chestertonovu utjecaju:

Ovdje sam prvi put naišao na svezak Chestertonovih eseja. Nikad prije nisam čuo za njega i nisam imao pojma za što se zalaže. Ne mogu sasvim razumjeti zašto me je odmah osvojio. Očekivalo bi se da mi neće biti nimalo sličan zbog moga pesimizma, ateizma i mržnje prema osjećajima. Gotovo bi se činilo da Providnost, ili neki nejasni „drugi uzrok“, nadvladava naše prijašnje ukuse kada odluči spojiti dva uma. Sklonost nekom autoru može biti nenamjerna i nevjerojatna, gotovo kao što je i zaljubljanje. Već sam bio dovoljno iskusan čitatelj da sam mogao razlikovati sviđanje od slaganja. Nisam trebao prihvatiti ono što je Chesterton rekao da bih uživao u tome⁴⁶ (Lewis 1955: 190).

44 "A is clear and comfortable and gives you the assurance that what you enjoy in poetry and mythology will never interfere with your liberty: but the price you pay for it is to abandon the excitingness of B."

45 "First let us make the younger generation good pagans and afterwards let us make them Christians."

46 "It was here that I first read a volume of Chesterton's essays. I had never heard of him and had no idea of what he stood for; nor can I quite understand why he made such an immediate conquest of me. It might have been expected that my pessimism, my atheism, and my hatred of sentiment would have made him to me the least congenial of all authors. It would almost seem that Providence, or some "second cause" of a very obscure kind, quite overrules our previous tastes when it decides to bring

Lewis Chestertonu kao autoru iskazuje samo sklonost i divljenje. Neizravno navodi da je on jedan od razloga njegova obraćenja, a to je jasno jer ga spominje uz Georgea MacDonalda, autora kojega naziva i svojim mentorom: »Čitajući Chestertona, kao i čitajući MacDonalda, nisam znao u što se upuštam. Mladić koji želi ostati čvrsti ateist ne može previše paziti što čita«⁴⁷ (Lewis 1955: 191).

Lewis ipak u *Iznenaden radošću* od Chestertonovih djela, uz eseje, spominje samo knjigu *Vječni čovjek*. Upravo tu knjigu Lewis naziva onom koja je drastično promijenila njegov pogled na kršćanstvo iako ne i na Chestertona kojega je već smatrao »najrazumnijim živim čovjekom«, samo »da nije bilo njegova kršćanstva« (Lewis 1955: 223). Chesterton je utjecao na Lewisovu koncepciju kršćanstva kao „pravoga mita“, iako Tolkienovim posredstvom, te tako utjecao i na oblikovanje Lewisove poetike o književnome mitu (Tippin 2018: 44–45).

Znanstvenici su već istraživali Chestertonov utjecaj na Lewisa, na primjer, Dermot Quinn proučavao ga je u Lewisovu otkrivanju „teologije zadovoljstva“⁴⁸ otkrivanjem „sakramentalne mašte“⁴⁹ (2006: 6). Sara Park McLaughlin (1995) istraživala je važnost paradoksa za Chestertona i Lewisa. Pavol Hraboveck pronašao je poklapanja u njihovu „sakramentalnome pogledu na svijet“⁵⁰ (2021: 133), „ontološkome realizmu“⁵¹ (2021: 136) te stavu da korištenje maštom pomaže logičkomu razmišljanju (2021: 138). Uočava utjecaj Chestertona na Lewisa u njegovu pristupu važnosti mašte i iako imenuje Chestertona onim koji je uz Tolkiena bio izrazito važan za Lewisovo obraćenje (2021: 139), nije prepoznao Barfieldovu posrednu ulogu. Lewis se prvo trebao otvoriti kojemu drugom načinu promišljanja, gotovo poganskomu, da bi se uspio otvoriti kršćanstvu. To je uspio upravo promišljanjima o mašti i njezinoj važnosti.

6. Utjecaj poglavlja „Luđak“ iz Chestertonova *Pravovjerja* na Lewisovo shvaćanje mašte

Općeprihvaćeno je da je Tolkien utjecao na svojega prijatelja Lewisa, a ono što se manje istražuje, iako nije zanemarivo, Chestertonov je utjecaj. Na primjer, Martha C. Sammons upućuje na to da je Chesterton utjecao na Lewisovo viđenje mašte (2010: XI). U svojem se opširnomu radu Sammons redovito referira na Chestertonove tekstove i upućuje na njegov utjecaj na Lewisa, ali iako je konstatirala da je Chesterton utjecao na Lewisovo viđenje mašte, tu tvrdnju nije potkrijepila citatima iz Chestertonovih tekstova. Popunjavanjem tih praznina učvrstit će se teza ovoga rada.⁵²

two minds together. Liking an author may be as involuntary and improbable as falling in love. I was by now a sufficiently experienced reader to distinguish liking from agreement. I did not need to accept what Chesterton said in order to enjoy it" (Lewis 1955: 190).

47 "In reading Chesterton, as in reading MacDonald, I did not know what I was letting myself in for. A young man who wishes to remain a sound Atheist cannot be too careful of his reading" (Lewis 1955: 191).

48 *theology of pleasure* (Lewis 2006: 6).

49 *the sacramental imagination* (Lewis 2006: 6).

50 *a sacramental perception of the world* (Hraboveck 2021: 133).

Odnosi se na gledanje na svijet s čuđenjem u pozitivnome smislu, u kojemu se na svakodnevno gleda kao na što vrijedno divljenje.

51 *ontological realism* (Hraboveck 2021: 136).

Odnosi se na stav da se do istine može doprijeti preko objektivne stvarnosti i bivanjem u njoj.

52 Citati iz Chestertonova teksta koji su dio njezine knjige nisu u službi tvrdnje da je Chesterton utjecao

U poglavlju „Luđak“ Chesterton piše o književnosti i mašti ne nadovezujući se na Coleridgeova teorijska promišljanja. Chesterton ima uzvišenu viziju mašte, ali ne pripisuje joj nadljudske moći. Za njega je ona sposobnost koja čovjeka održava mentalno zdravim – ne vjeruje da je maštanje ono što čovjeka čini ludim, on naprotiv vjeruje da je sposobnost čistoga logičnoga razmišljanja ono što karakterizira ludoga čovjeka:

Postoji sveprisutno uvjerenje koje kaže da je mašta, posebice mistična mašta, opasna po čovjekovu mentalnu ravnotežu. O pjesnicima se obično govori kao psihički nepouzdanima, a postoji i nejasno povezivanje između lovorika oko glave i slame u njoj. Činjenice i povijest su u potpunoj suprotnosti s ovim stajalištem. Većina najvećih pjesnika nisu bili samo mentalno zdravi, nego i iznimno poslovni, a ako je Shakespeare ikada držao konje, to je bilo zato što je bio najpouzdaniji čovjek za držanje konja. Mašta ne proizvodi ludilo. Ono što proizvodi ludilo jest upravo razum. Pjesnici ne polude, ali šahisti da (Chesterton 2015: 23).

Chestertonova obrana mašte kao čega svojstvenog zdravim umovima, a ne luđacima, Lewisu bi zasigurno bila bliska. Lewis, koji je bliži romantičarima u njihovu napadu na tvrdi racionalizam prosvjetiteljskoga razdoblja, također bi se pridružio Chestertonovu napadu na stav da je logičko razmišljanje jedino važno u doživljaju svijeta.

Chestertonov opis moderne književnosti kao one koja govori o nenormalnim ljudima kojima zbog toga ništa nije iznenađujuće ni zapanjujuće, prema bajkama koje govore o normalnim, običnim ljudima u nenormalnome, čudnovatome okruženju (Chesterton 2015: 22), također je nešto s čime bi se Lewis složio. Lewis, naime, nije volio modernu književnost svojega vremena (Jacobs 2005: 305) te je kao i Tolkien počeo pisati knjige upravo kako bi mogao čitati ono što mu je drago i zanimljivo (Carpenter 2006).

Naravno, Chesterton nije bio protivnik logike: »Na napadam logiku, kao što ćete vidjeti, ni na koji način. Samo kažem da opasnost leži u logici, ne u mašti« (Chesterton 2015: 23). I tako, paradoksalno, kao što će Lewis i sam shvatiti na Chestertonovu tragu, opasnost za čovjekov razum ne leži u maštanju, nego u pretjeranoj logici, a opasnost za vjeru ne leži u razumu i znanosti, nego upravo u mašti (Holyer 1991: 215; Lewis 2009: 139).⁵³ »Luđak nije čovjek koji je izgubio razum. Luđak je čovjek koji je izgubio sve osim razuma« (Chesterton 2015: 26). Negacija razuma kao jedine važne komponente za shvaćanje stvarnosti, koja prevladava i u suvremenome društvu, nešto je s čime bi se Lewis složio. Chesterton se tako pokazuje prijateljem mašte. Međutim, poznato je da je on bio i »apostol zdravoga razuma« (Džeba 2015: 5), a naglašavanje razuma bit će važno za promjenu Lewisova pogleda na maštu.

Meta Chestertonove kritike bio je i materijalizam: »Kao objašnjenje svijeta, materijalizam posjeduje neku vrstu luđačke jednostavnosti. Ima jednake osobine kao i luđakov argument. Istodobno imamo objašnjenje svega i osjećaj izostavljenosti

na Lewisov pristup mašti, a „mašta“ u naslovu knjige odnosi se na široko prihvaćeno značenje umjetničke inspiracije.

53 Ovaj zaključak očita je aluzija na Barfielda i antropozofiju.

svega« (2015: 31). U *Iznenaden radošću* Lewis odražava upravo ove Chestertonove riječi:

Za takvog kukavicu materijalistički svemir imao je ogromnu privlačnost u tome što je nudio ograničenu odgovornost. Nijedna te strogo beskonačna katastrofa u njemu ne može dohvatiti. Sa smrću sve završava. A ako se čak i konačne katastrofe pokažu većima nego što ih želiš podnijeti, samoubojstvo je mogući izlaz. Užas kršćanskog svemira leži u tome što nema vrata na kojima piše „Izlaz“⁵⁴ (Lewis 1955: 171).

Dakle, za Lewisa je Chestertonov argument o jednostavnosti materijalizma očito bio uvjerljiv i znatno je utjecao na njegovo obraćanje, premda se ne poziva na njega. Chesterton govori o ograničenosti luđakova malenoga logičkog kruga (2015: 30), a te riječi odjekuju i u Lewisovu određenju materijalističkoga svemira kao ograničenoga i konačnoga. Chesterton na još jednom mjestu ističe tu ograničenost: »Zemlja je toliko velika, a kozmos je tako malen. Kozmos je najmanja rupa u koju čovjek može sakriti svoju glavu«; »Ne smijemo zaboraviti da je materijalistička filozofija (bila ona istinita ili ne) zasigurno puno više ograničavajuća od bilo koje religije« (2015: 31–32). Lewis je suočen s raspravom s Barfieldom i Chestertonovim tekstovima morao posumnjati u svoju ateističku poziciju jer materijalizmom očito nije bio zadovoljan te mu on nije davao odgovore na za njega važna životna pitanja. Mašta u materijalističkoj filozofiji nije imala svoje mjesto.

Običan je čovjek uvijek bio zdrav zato što je običan čovjek uvijek bio mistik. On je dopustio sumrak. Uvijek je imao jednu nogu na zemlji, a drugu u bajci. Uvijek si je dopuštao slobodu sumnje u bogove, ali (za razliku od današnjih agnostika) i slobodu vjerovanja u njih. Uvijek je više mario za istinu nego za dosljednost. Ako bi vidio dvije istine koje su se činile međusobno proturječnima, prihvatio bi obje istine zajedno s njihovim proturječnostima. Njegov je duhovni pogled stereoskopski, poput fizičkoga vida: on vidi dvije različite slike istodobno, a ipak zbog te činjenice sve vidi puno bolje (Chesterton 2015: 38).

Odras zdravoga čovjeka o kojemu govori Chesterton jasno se može razabrati iz onoga što je Lewis pisao o metaforama.⁵⁵

Chesterton se nije osvrnuo samo na ateističku poziciju nego i na druge religijske sustave. Komentar o budizmu i kršćanstvu očito se poklopio s Lewisovim zaključcima o iskustvu/uživanju ('enjoyment') i kontemplaciji: »Budizam je centripetalan, ali kršćanstvo je centrifugalno: izbija prema van« (Chesterton 2015: 39). Budizam bi se ovdje mogao izjednačiti s antropozofijom i Lewis je vjerojatno prepoznao sličnost čitajući taj dio Chestertonova teksta. To je u skladu s već navedenim Lewisovim zaključkom kako se do duhovnoga dolazi pogledom prema van, a ne prema unutra (1955: 217–221).

54 "To such a craven the materialist's universe had the enormous attraction that it offered you limited liabilities. No strictly infinite disaster could overtake you in it. Death ended all. And if ever finite disasters proved greater than one wished to bear, suicide would always be possible. The horror of the Christian universe was that it had no door marked Exit" (Lewis 1955: 171).

55 Barfield i Lewis raspravljali su o metafori, što je navedeno u ovome radu upućujući na Landona Loftina (2021).

Utjecajem poglavlja „Luđak“ može se tumačiti Lewisovo okretanje prema kršćanstvu. Lewis se okrenuo od ozbiljnoga zanimanja za okultno izvan čisto umjetničkoga iskustva, antropozofija ga nikada nije uspjela zainteresirati, a postupno se otvara put prema kršćanstvu. Promjenom odnosa prema nadnaravnome dolazi do promjene i u odnosu prema književnome stvaralaštvu. Književnost se spušta s trona i postaje jedan od predivnih ostvaraja u svijetu, koji je i sam rezultat Božjega stvaranja i nauma. U skladu je to s Chestertonovim zaključkom da Priroda nije naša majka, nego naša sestra, još jedno od Božjih stvorenja (Chesterton 2015: 154). Na isti je način mašta dar od Boga koliko i razum.

Lewis je razdvajao razum od mašte, a iako je bio skloniji mašti, to ne znači da je bio protiv razuma. Naprotiv, u *Iznenaden radošću* Lewis hvali svojega učitelja Kirkpatricka, ateista, kao racionalista staroga kova (1955: 139), a kaže da je uživao u razgovorima koji su bili ili sasvim racionalni ili sasvim maštoviti (1955: 136). Rasprava s Barfieldom zamaglila je granice između racionalnoga i maštovitoga. Lewis je pokušao govoriti o mašti iz racionalističke perspektive, ali mašta se svojom prirodom odbijala od sasvim logičnih argumenata. Ipak, Barfield se sasvim oslonio na antropozofijski pristup, koji je negirao racionalistički pristup, što Lewis nije mogao prihvatiti. Tako je čitajući Chestertona, Lewis mogao otkriti kršćanstvo koje je »nadjudski paradoks u kojemu dvije suprotne strasti mogu gorjeti jedna pokraj druge« (Chesterton 2015: 201).

7. Zaključak

Lewis je preispitao svoje stavove o književnosti i nadnaravnome tijekom i nakon rasprave o mašti s prijateljem Barfieldom, koji joj je pristupio s pozicije antropozofijskoga nauka uzdignuvši maštu u sferu metafizičkoga te ne prihvaćajući čisto racionalistički pristup, koji je Lewis preuzeo u njihovoj debati. Iako nije uspjela njegova namjera da Lewisa navede na prihvaćanje antropozofijskoga nauka, uspio je poljuljati njegovu ateističku poziciju. U raspravi se prijatelji oslanjaju na romantičarsku viziju mašte, ali su obojica smatrala da je treba doraditi. Barfield je dopunu tražio u antropozofiji, od čega ga je Lewis pokušao odvratiti. S druge strane, Lewis je uspješno pobio Barfieldove argumente, ali nije uspio pobiti tvrdnju da književnost gledana iz materijalističke pozicije nije ništa doli dekorativna proza kojoj se ne može pripisati nikakva duhovna vrijednost.

Po obraćanju Lewis doživljava preokret i mašti više ne daje značenje koje joj je prije pridavao. U ovome radu pokazalo se da je u tome procesu Chesterton znatno utjecao na Lewisa djelom *Pravovjerje*, napose poglavljem „Luđak“. Taj je tekst zasigurno pospješio Lewisovo obraćenje te mu je vjerojatno pomogao da maštu postavi na pravo mjesto. Lewisovi zaključci mogu se rezimirati na sljedeći način: Mašta se s jedne strane uzima kao uzvišeni Božji dar čovjeku, ali s druge strane njezina se pozicija umanjuje postavivši je za samo jedno od svojstava ljudske psihe. U tome slučaju ona više ne nosi uzvišeno značenje, nije natprirodni dodir s duhovnim, osim ako je Bog ne odluči za to upotrijebiti, kao što je bio slučaj s Lewisom (Lewis 1955: 181). Književnost može imati povezanost s duhovnim i nadzemaljskim ako je to po Božjoj volji.

U Lewisovu obraćanju na kršćanstvo, kao posrednici u tome procesu, poslužili su neki newageovski utjecaji i strujanja kojima ga je otvorio njegov prijatelj Barfield.

Raspravom je o mašti Barfield uspio uvjeriti Lewisa u nedostatnost čistoga racionalističkog pristupa stvarnosti koji ne dopušta mogućnost postojanja ničega što nije shvatljivo i empirijski dokazivo. Lewis smatra da je poganstvo puno bliže kršćanstvu nego što je to ateizam, što nas upućuje na njegovu tezu da ljude prvo treba učiniti dobrim poganima kako bi ih se učinilo dobrim kršćanima (2008: 219). Lewisa je ljubav prema književnosti, mitu i mašti dovela Bogu, a obrativši se, spoznao je da su književnost, mit i mašta Božji darovi čovjeku koji dodatno svjedoče o Božjoj veličanstvenosti i svemoći. Otkrivanjem Chestertona i obraćenjem u Lewisu napokon nestaje dugogodišnji rascjep između mašte i razuma te ta dva suprotstavljena pola postaju cjelina koja omogućuje bolje shvaćanje i ovozemaljske i duhovne stvarnosti.

Literatura

- Augustin, A. 1995. *O državi Božjoj (De Civitas Dei)*, svezak drugi (knjiga XI–XVIII). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Barfield, O. 1944. "From East to West". U O. Barfield, *Romanticism Comes of Age* (str. 15–33). London: Anthroposophical Publishing Company.
- Barfield, O. 1987. *Poetic Diction: A Study in Meaning*. Hanover – London: Wesleyan University Press.
- Biblija. 2016. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Carpenter, H. 2006. *The Inklings: C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien and Their Friends*. London: HarperCollins E-Books.
- Chaplain, M. G. 2013. "C.S. Lewis: Apologetics and the poetic imagination". *Theology*, 116, 6, 418–426. doi:10.1177/0040571X13501264
- Chesterton, G. K. 2015. *Pravovjerje*. Split: Verbum.
- Clarke, R. L. W. 2017. "The Neo-Platonic Christianity of C. S. Lewis". *Sehnsucht: The C.S. Lewis Journal*, 11, 29–62.
- Coleridge, S. T. 1979. "Biographia Literaria". U M. Beker, *Povijest književnih teorija (od antike do kraja devetnaestog stoljeća)* (str. 291–304). Zagreb: SNL.
- Duriez, C. 2016. *C. S. Lewis. Biografija prijateljstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Džeba, I. 2015. „Popratna riječ novomu hrvatskom izdanju“. U G. K. Chesterton, *Pravovjerje* (str. 5–10). Split: Verbum.
- ERHJ = Matasović, R.; Pronk, T.; Ivšić, D.; Brozović Rončević, D. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, 1. svezak A – Nj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Holyer, R. 1991. "C.S. Lewis on the Epistemic Significance of the Imagination". *An Interdisciplinary Journal*, 74, 1/2, 215–241.
- Hraboveck, P. 2021. "Sacramental Realism of Chesterton and Lewis". *Theologica*, 111, 129–144.
- Jacobs, A. 2005. *The Narnian: The Life and Imagination of C. S. Lewis*. HarperCollins.
- Katičić, R. 2008. *Božanski boj: tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb – Mošćenička Draga: Ibis grafika – Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.
- Lewis, C. S. 1955. *Suprised by Joy: The Shape of My Early Life*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc.
- Lewis, C. S. 2004a. *The Collected Letters of C. S. Lewis, Volume I: Family Letters 1905–*

1931. (W. Hooper, Ur.) HarperCollins e-books.
- Lewis, C. S. 2004b. *The Collected Letters of C. S. Lewis, Volume II: Books, Broadcasts and War, 1931–1949*. (W. Hooper, ur.) HarperCollins e-books.
- Lewis, C. S. 2007. *The Collected Letters of C. S. Lewis, Volume III: Narnia, Cambridge and Joy 1950–1963*. (W. Hooper, ur.) HarperCollins e-books.
- Lewis, C. S. 2008. *Yours, Jack: Spiritual Direction from C. S. Lewis*. (P. F. Ford, ur.) Harper Collins e-books.
- Lewis, C. S. 2009. *Kršćanstvo nije iluzija*. Split: Verbum.
- Lewis, C. S. 2002. *Lav, Vještica i ormar*. Zagreb: Golden marketing.
- Loftin, L. 2021. "Meaning and Metaphor in the Works of Owen Barfield and C.S. Lewis". *The Lamp-Post of the Southern California C.S. Lewis Society*, 39, 1, 26–48.
- MacSwain, R., Ward, M. (ur.). 2010. *The Cambridge Companion to C. S. Lewis*. New York: Cambridge University Press.
- McLaughlin, S. P. 1995. "Reason Exhausted: Paradoxes of G. K. Chesterton and C. S. Lewis". *The Lamp-Post of the Southern California C.S. Lewis Society*, 19, 1, 4–12.
- Quinn, D. 2006. "Lewis, Chesterton, and the Uses of Enchantment". *The Chronicle of the Oxford University C.S. Lewis Society*, 3, 2, 4–10.
- Platon. 1983. *Država*. (A. Vilhar, B. Pavlović, prev.) Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- RHJ = Anić, V. 1991. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- RHJ = Iveković, F.; Broz, I. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika, svezak I. A–O*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek).
- RKN = Solar, M. 2006. *Rječnik književnog nazivlja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga Zagreb.
- Richards, I. A. 1964. *Načela književne kritike*. Sarajevo: Izdavačko poduzeće Veselin Masleša.
- Russell, D. 2020. "Toward a Theology of the Imagination with S.T. Coleridge, C.S. Lewis, and J.R.R. Tolkien". *Religions*, 11, 5.
- Sammons, M. C. 2010. *War of the Fantasy Worlds: C. S. Lewis and J. R. R. Tolkien on Art and Imagination*. Santa Barbara, California, United States of America: Praeger.
- Solar, M. 1982. *Suvremena svjetska književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- Steiner, R. 2002. *Antropozofija*. Zagreb: Antropozofsko društvo „Marija Sofija“, AGM.
- Thorson, S. 1990. "Lewis and Barfield on Imagination". *Mythlore*, 17, 2 (64), 12–32.
- Thorson, S. 1991. "Lewis and Barfield on Imagination: Part II". *Mythlore*, 17, 3 (65), 16–21.
- Tippin, R. E. 2018. "G. K. Chesterton Essaying Myth". *Religion & Literature*, 50, 1/2, 39–64.
- VRHSJ = Jojić, L.; Nakić, A.; Vajs Vinja, N.; Zečević, V. 2015. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Mrežna vrela

Antropozofija. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <raspoloživo na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3201>> (29. 7. 2022.)

Coleridge, S. T. 1884. *Biographia Literaria. Or, Biographical Sketches of my Literary Life and Opinions*. London: George Bell & Sons. <raspoloživo na: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015004794387&view=1up&seq=7>> (5. srpnja 2023.)

Barfield, O. 1944. *Romanticism Comes of Age*. <https://www.owenbarfield.org/selected-books/romanticism-comes-of-age/> (29. 7. 2022.)

C. S. LEWIS ON THE IMAGINATION: THE INFLUENCE OF OWEN BARFIELD AND G. K. CHESTERTON

Abstract

C. S. Lewis (November 29, 1898 – November 22, 1963) is well-known for his literary, scholarly, and apologetic contributions. The majority of his literary work was produced following his conversion to Christianity, marking a significant shift in his worldview. Lewis's autobiography, *Surprised by Joy* (1955), serves as a testimony to his internal transformations. This work aims to highlight two influential figures who played a crucial role in Lewis's conversion and his understanding of the imagination: Owen Barfield and G. K. Chesterton. Although these two figures are prominently featured, it is essential to acknowledge that they represent just a fraction of the broader spectrum of influences on Lewis. In his engagement with Owen Barfield, Lewis's philosophical understanding of the imagination underwent significant development. Barfield approached this discussion from an anthroposophical perspective, attempting to persuade his friend to adopt this worldview. While Barfield did not succeed in this endeavor, he did manage to shake Lewis's materialistic worldview. Consequently, Lewis had to distance himself from the realistic (materialistic) approach to reality, which he had long found unsatisfactory. The imagination held profound significance for him, but he struggled to reconcile it with reason, which he regarded as the means to attain truth. Through his readings of G. K. Chesterton, and particularly the chapter "The Maniac" from *Orthodoxy* (1908), Lewis succeeded in harmonizing reason and the imagination as equally valuable foundations for comprehending the world and its interpretation. This work, drawing upon a comparison between Lewis's ideas and Chesterton's text, highlights the motivating influence of Chesterton's writings on Lewis in order to reevaluate his convictions, embrace Christianity, and accord the imagination its rightful place.

Key words: C. S. Lewis, G. K. Chesterton, Owen Barfield, the imagination, reason, conversion, Christianity